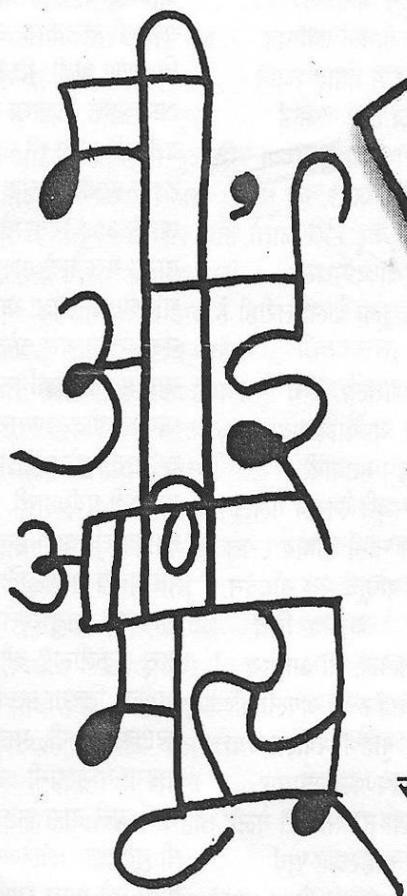
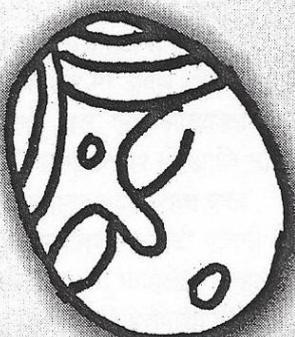

आ

ई गेली त्या दिवशी धुंवाधार
पाऊस होता. ८ ऑगस्ट
२००६ला. ती गेली त्याच्या
आदल्या दिवशीही तितकाच धुंवाधार
पाऊस होता. अगोदरचा जवळजवळ
पंधरवडाच. तिने सुरुवातीला बोलणं कमी
केलं. नंतर खाणं, मग हालचाल. हळ्हळू
मालवत गेली ती. शेवटी पहाटे झोपेतच
गेली. ती गेली तेव्हा मी तिच्यापाशी नव्हतो.
म्हणजे जवळजवळ त्या अगोदर सहा-सात
वर्ष मी तिला येऊन जाऊन भेटत असे.
पण सततचा संपर्क अथवा सततची भेट-
बोलणं नव्हतंच. पहाटे वडिलांना कळलं.

सकाळी सात वाजता त्यांचा मला फोन बंद
असल्यामुळे 'फोन कर' असा निरोप
आला. फोनवरच त्यांनी शक्य तितक्या
तटस्थतेने सांगितलं, 'ये ताबडतोब. युअर
मदर इज नो मोअर.' ऐकताना मला आपण
काहीतरी अनपेक्षित ऐकतो आहोत असं
वाटलं नाही. त्याने मला किंचित धक्का
बसला तेवढाच.

आईच्या जाण्याने आयुष्यात किंचित
खड्हा पडला. पण वरवर तसे जाणवलं
नाही. माणसाच्या आयुष्यात आई जाण्याचं
सेरभेरपण मी वाचलेलं होतं. मला ते बुद्धीने
उमजलेलंही होतं. आयुष्यात ते

राजू परुळेकर

अनुभवायला लागू नये. पण अनुभवायला लागलं तर ते एकदाच अनुभवायला लागतं. तसं ते लागलं. ती गेली तेव्हा एकसष वर्षाची होती. संपूर्ण आयुष्यात तिने माझ्याएवढी कुणाची आणि कशाचीच चिंता केली नसेल. मृत्यूअगोदर एक दिवस तिने 'राजू परुळेकर- माझा मुलगा' एवढं एकच वाक्य उच्चारलं होतं. मी काहीही करत नसे अशी माझ्या आयुष्यात तीन-चार वर्ष होती. त्या काळात मी आणि आई असे दोघंचजण दिवसांचे दिवस घरात असू. आम्ही मित्रच बनलो होतो त्या काळात. पृथ्वीवरच्या जवळ-जवळ सर्वच गोर्धंबाबत आम्ही बोलत असू! आपल्या मुलाकडे एक आई कश पद्धतीने पाहते त्याचं शहाणं करणार झानच मला त्या काळात झालं. आई-मुलगा हे सनातन नातं नकळत तिने मला उलगडून दाखवलं, तेही त्याच वर्षात. मुलगा आणि आई यांच्यात जे काही रसायन असतं ते दुसऱ्या कुणालाही कळू शकत नाही. म्हणजे ती आई आणि तो मुलगा यांच्यात. प्रत्येक आई आणि मुलगा यांची वेगळी कहाणी असते. मुलाच्या आयुष्यात ती पुढे चालू राहते. कारण आई स्रोत असतो. चांगलं आणि वाईट असं सगळं काही मुलाला देऊन ती निघून जाते.

माझ्या आईमध्ये अतिसंवेदनशीलता, नाजुक प्रकृती, आणि अतिहटवादीपणा होता. तिच्या आयुष्यात जो त्रास तिने

भोगला त्याची मुळं तिच्या या तीन गुणदोषांमध्ये होती. विशेष म्हणजे या तिन्हींचा वारसा ती मला देऊन गेली. ती गेल्यावर मला देशभरातून अनेकजणांची सांत्वनाची पत्रं आली. त्यातलं एक पत्र माझ्या चाहत्याचं होतं. त्या पत्रात त्याने सांत्वनादाखल लिहिलेलं होतं, 'आई जातेच कुठे? ती तर आपल्या मुलांच्या रूपाने आपला धागा ठेवून जाते, जो धागा तिच्या जाण्यानंतरही बळकट होत जातो.' हे खरं आहे. म्हणजे या शब्दांमधला सांत्वनाचा अर्थ जरी बाजूला केला तरीही हे खरं आहे.

आईचा जन्म कोकणातला. तिचं माहेरचं आडनाव ठाकूर. या आडनावाची देशभरातील माणसंच खूप हटवादी असावीत असं माध्यमांमधून रंगवलं गेलेलं आहे. ते खरं आहे किंवा नाही याबाबत मत नोंदवायचं झालं तर मी बाजूचं मत नोंदवेन. कारण माझा आईबाबतचा अनुभव. तिचं शिक्षण मैट्रिकपर्यंतच झालेलं. ती आयुष्य एका गृहिणीचं (हाऊसवाइफचं) जगली. आपल्या समाजात एका गृहिणी स्त्रीला ज्या असुरक्षिततेला आणि बंदपणाला सामोरं जावं लागतं त्या सान्याला ती सामोरी गेली. त्यामुळे झालं काय की, बाहेरच्या सर्व गोर्धंबाबतचं आकलन करण्याचा तिचा मार्ग म्हणजे तिची अंतःस्फूर्ती, एवढाच उरला. सर्वसाधारणपणे आपण ज्या इंद्रियांचा वा संवेदनांचा फार वापर करतो ती इंद्रियं

आणि त्या संवेदना तीक्ष्ण होत जातात. आईच्या बाबतही नेमकं असंच झालं. तिची अंतःस्फूर्ती अतिशय तीव्र होत गेली. माणसं ओळखण्याची तिची क्षमता तर एखाद्या यशस्वी राजकीय नेत्याला लाजवेल एवढी विलक्षण होती. तिने तिच्या आणि आमच्या आयुष्यात येणाऱ्या माणसांबाबत जी भाकितं वर्तवली होती ती जवळजवळ अड्याण्यव ट्यके इतकी अचूक ठरली. ज्या काळात मी आणि आई दिवसचे दिवस घरात गप्पा मारत बसलेलो असू त्या काळात माझ्या भविष्याची चिंता करण्याव्यतिरिक्त तिने नकळत माणसं ओळखण्याचा हा गुण माझ्याकडे संक्रमित केला. पण आईच्या माणसं ओळखण्याच्या या गुणाला एका दुर्गुणाची जोड होती. ती होती तिच्या हटवादी पूर्वग्रहाची. माणसं जशी असतात त्याला त्यांचाही इलाज नसतो हे तिला पटायचंच नाही. किंवा आपल्याला हवी तशी आपल्या आयुष्यातली सर्व माणसं कशी असू शकतील? वगैरे प्रश्न तिला पटायचेच नाहीत. तिच्या हटवादीपणामुळे आणि दुरग्रहामुळे मी, माझ्या बहिणीने आणि माझ्या वडिलांनी अनेकदा करवतीने कापत जावं असे त्रास सहन केले. एक उदाहरण- मी नुकताच कॉलेजमध्ये जायला लागलो होतो. तो काळ म्हणजे आपल्याला मैत्रिणी हव्यात असं वाटण्याचा आणि मैत्रिणी मिळताना मारामार असण्याचा काळ असतो. त्या काळात माझ्या दोन-तीन मैत्रिणी

झाल्या होत्या. त्या मैत्रींना घरी बोलावून मी त्या वयासुलभ काहीतरी इंप्रेशन त्यांच्यावर मारत होतो. आईची या सान्याबाबत एकंदरीतच नापसंती होती. ती आतल्याआत धुमसत असावी. एका क्षणी मी त्यातल्या एका मैत्रींचं वॉलेट काही कारणाने गंमत म्हणून खिंशात टाकलं. त्या मैत्रींने ते वॉलेट परत मागितलं. बाकी जणी या प्रकाराला हसत होत्या. आई बाजूच्याच खोलीत होती. ती निमिषार्थात तिथे प्रगट झाली. सर्वादेखत तिथे तिने माझ्या सणसणीत थोबाडीत ठेवून दिली. आम्ही सर्वजण सुन्न. त्यानंतर अनेकदा मी हा प्रसंग त्याच्या अगोदरच्या फ्रेमपर्यंत रिवाइंड करून हा शॉट तेवढा घडला नाही अशी कल्पना करत फास्ट फॉर्कवर्ड केलेला आहे. त्या क्षणानंतर आईची जी आश्वासकता मला त्या अगोदर वाटत असे त्यामध्ये एका असुरक्षिततेने शिरकाव केला.

सर्वसामान्यपणे आई मुलाला ज्या तन्हेचे उपदेश करते त्या तन्हेच्या उपदेशांचा माराच तिने आयुष्यभर माझ्यावर केला. तिच्या मृत्युअगोदर जवळजवळ दोन महिनेपर्यंत तिने मला उपदेश केला. पण प्रत्यक्ष तोंडी केलेल्या उपदेशांपेक्षा वास्तवात वागताना तिने अधिक समृद्ध केलं. कोणत्याही आईला आपल्या मुलांनी कीर्ती, प्रतिष्ठा, लौकिक मिळवावा असं वाटतं. पण हे सारं कशातून मिळणार आहे याची जाणीव, माहिती तिला असतेच असं नाही. आईला माझं कल्याण व्हावं असं सतत वाटत असायचं. केवळ माझंचं नव्हे तर तिच्या संपर्कात येणाऱ्या प्रत्येकाचं भलं व्हावं, कल्याण व्हावं असं तिला वाटायचं. लहानपणापासून माझा स्वभाव अतिशय बंडखोर, आपलं तेच खरं करणारा, जगाचे नियम न पाळण्याचा. त्यातून मी समोरच्या कुणावरही तुटून पडायचो. कधी मीच घायाळ व्हायचो. तर कधी समोरचे. पण दोन्हीतही आई तेवढीच कळवळायची. तिचं तत्त्वज्ञान अगदी साधं होतं. आपण कुणाशी युद्ध करून समोरच्याला घायाळ केलं तरी ते तात्पुरतं असतं. शेवटी ती जखम प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्षपणे आपल्यालाच होत असते. त्यामुळेच अगदी विसंगंत विरोधाभासी वाटलं तरी ती अहिंसावादी होती. कोणतंही मोठं युद्ध म्हणजे तिला अरिष्ट वाटे. अगदी शब्दांचं-लेखनातलं युद्धसुद्धा तिला नको असे. १९९३पर्यंत

आईचा स्वभाव आणि १९९३-९४ मध्ये तिला आजारपणाची सुरुवात झाली त्यानंतरचा तिचा स्वभाव हे अगदी विरुद्ध टोक होतं. ९३-९४ नंतर तिचे आग्रह गळून गेलेले होते. तिच्या स्वभावातली धार अगदीच अस्तंगत झालेली होती. जणू ती अगदी ती उरलीच नव्हती. खरं तर तिचा आजार हा फारसा शारीरिक नव्हता. पण त्याचं स्वरूप कणाकणाने तिथपर्यंत ती कशी पोचली ते कळल्याशिवाय लक्षत येणार नाही.

माझ्या लहानपणी म्हणजे मी आठ वर्षांचा असताना आम्ही मुंबईत आलो. वडिलांनी आयुष्यात एका टप्प्यावर अगोदरच्या सर्व जमाखर्चाना मागे सारून नव्याने आयुष्याचा जुगार खेळण्याचं ठरवलं. माझी माझ्याहून सात वर्षांनी लहान बहीण, आई आणि तेव्हा आमच्यासोबत असलेला काका एवढी मंडळी आमच्या घरात होती. माझा हा काका वडिलांचा धाकटा भाऊ. त्याच्यामुळे मी शिक्षण घेऊ शकलो. कारण मुंबईत आम्ही वर्षाच्या मध्यावर आलो होतो. कुठचीही शाळा प्रवेश देत नव्हती. माझ्या याच काकाने खटपटी-लटपटी करून मला शाळेत प्रवेश मिळवून दिला. नंतर या काकाचं लग्न झालं नि तो स्वतंत्र झाला. वेगळा राहायला गेला. तर मुंबईतल्या त्या अशांत-असुरक्षित परिस्थितीत माझ्या बालपणाच्या ज्या साच्या आठवणी आहेत त्या मानसिकदृष्ट्या वाढ होण्याच्या त्या वयात तितक्याशा आनंददायक नाहीत. मुख्य म्हणजे त्या काळात अनाथ होण्याचं आणि आई किंवा वडिलांचा अचानक मृत्यु होण्याच्या कल्पनेचं भय माझ्या मनावर पराकोटीचं होतं. ते माझ्या मनात कसं शिरलं ते मला नेमकं आता आठवत नाही. पण त्याचं आविष्करण पाहिल्यांदा नेमकं कसं झालं ते मला अजून नीट आठवतं. आमच्या घराच्याजवळ एक देऊळ होतं. त्याच्या दरवाजावर एक मुलगा रुईच्या माळा विकायचा. त्या माळा घेऊन शनिवारी देवळात जाण्याचा माझा आणि आईचा परिपाठ होता. मारुतीला त्या माळा वाहून याच्या आणि मग त्या मुलाकडेच ठेवायला दिलेल्या आपल्या चपला घालून परत घरी याचं असा तो परिपाठ. पण देवळात जाणं आणि येणं एवढीच त्या प्रक्रियेची मर्यादित व्यासी नव्हती. मी आणि आईसोबत तेव्हा

माझी छोटी बहीणही असे. पण जाता-येताना मी आणि आईमध्ये ज्या गप्पा होत त्यात ती फारशी भाग घेत नसे. म्हणजे तिचं ते वय नव्हतं. रुईच्या माळा विकणारा तो हस्तमुख मुलगा माझ्या आणि आईच्याही आयुष्याचा एक भाग झाला होता. तो जायचा ती शाळा ते त्याचं आयुष्य या विषयांवर मी आणि आई त्याच्याशी बोलत असू. एका आठवड्याच्या मध्यावर शाळेच्या मैदानावर मी आणि माझे मित्र खेळत असताना जवळच्याच एका विहिरीत पद्धून कुणीतरी मेल्याची बातमी आली. तोपर्यंत मी मृत्यू पाहिलेला नव्हता. इतर मित्रांसमवेत त्या विहिरीपाशी मी गेलो. विहिरीतून पाणी खाऊन आक्रसलेला तो मृतदेह त्या रुई विकणाच्या मुलाचा होता. पौहायला उत्तरला असताना अपघाती अन् आकस्मिक असा त्याचा मृत्यू झालेला होता. ते सुन्न करणारं दृश्य पाहून मी समूळ हादरलो. माझं तोपर्यंतचं सुरक्षित जग अक्षरशः उन्मळून पडलं. मी विषण होऊन तडक घरी गेलो. आईला ती बातमी सांगितली. तिलासुद्धा धक्का बसला. परंतु तिच्या स्वभावानुसार ती लगेच सावरली. ती म्हणाली 'असतं एकेकाच्या प्रारब्धात.' हे मला अजूनच. असुरक्षिततेच्या भावनेने मी कायमचा भारलो गेलो. वडिलांना कामावरून यायला उशीर झाला की त्यांचं काहीतरी बरं-वाईट झालं असेल का? या भीतीने मी रडायलाच लागायचो. पुढे मी जनरल इलेक्ट्रिकल्सचा वीस वर्ष अध्यक्ष असलेल्या जगातला नंबर एकचा उद्योजक जँक वेल्थच्या आत्मचरित्रात त्याच्या याच भीतीबद्ध त्याने लिहून ठेवल्याचं वाचलं. तेव्हा वाटलं, चला! आपण एकटेच असे नव्हतो तर! पण माझ्या या असुरक्षिततेमुळे आईच्या कामात एक मोठीच भर पडली. तिन्हीसांजा झाल्या अन् मला असुरक्षित वाटायला लागलं की माझी समजूत काढणं हे तिचं नवंच काम होऊन बसलं. सर्वसाधारणपणे आमच्या आजूबाजूच्या घरातल्या सर्व मुलांचे बाबा घरी आले अन् आमचे बाबा आले नाहीत तर मला वाटायचं आता सारंच संपत चाललेलं आहे. किंवा आई आजारी पडली, (तशी ती आजारी पडायचीच) तर वाटायचं की, आता आपण लवकरच आईविना पोरके होणार. पण मग आई बरी व्हायची अन् रुटीन नेहमीप्रमाणे मार्गी लागायचं.

आई गेली ऑगस्ट २००६ मध्ये. पण त्या आजाराची धक्कादायक सुरुवात झाली ती ऑगस्ट १९९३ मध्ये. तेव्हा मी बीडमध्ये होतो. फेलोशिपवर मी उस्तोड कामगारांवर संशोधन करत होतो. आईला अतिशय बरं नसल्यामुळे मी रात्रीची एस.टी. पकडून परत घरी आलो. तेव्हा आम्ही ठाण्याला राहत होतो. आईची संपूर्ण स्मृती गेलेली होती. रात्रीच्या एस.टी.मधल्या त्या लाईट्सची उघडमीट करणाऱ्या प्रवासात मी आईच्या असंख्य आठवणीनी रडत होतो. आई मरून जाईल कधी तरी. या मनावर असणाऱ्या भीतीच्या पगड्याची ती चरमसीमा होती. प्रत्यक्षात जेव्हा पुढे चौदा वर्षांनी आई गेली तेव्हा मला रुद्धी आलं नाही किंवा मला आतूनही शोक झाला नाही. याचं एक कारण म्हणजे या मधल्या चौदा वर्षात शेरीराने थकत जाणारी परंतु मनाने एका वेगव्याच तात्किंव जगात विहरणारी आई मी पाहत गेलो. तिच्याशी असंख्य वेळा मृत्यूच्या कल्पनेबाबत, मृत्यूच्या भीतीबाबत बोलत राहिलो हे होतं. दुसरं म्हणजे, त्या आईच्या प्रत्यक्ष मृत्यूअगोदर मी तिच्या मृत्यूच्या भीतीने इतक्या ग्रासलेल्या कल्पना केल्या होत्या की, मला नंतर वास्तव त्याच्या खन्या स्वरूपात स्वीकारणं अजिबातच अवघड गेलं नाही.

९२-९३च्या मुंबईतल्या भयावह दंगलींच्या काळात मी नुकताच पदवीधर होऊन पुढचं शिक्षण घेत होतो. एक दोन ठिकाणी लिहीतही होतो. त्याच काळात आईचं थायरॉइडचं दुखणं गॉयटरपर्यंत वाढत गेलं. तिला न्युक्लिअर मेडिसीन देण्यात आलं. एकदा तर ते देण्यासाठी बाबा आईला घेऊन बॉम्बे हॉस्पिटलला गेले असताना ऐन दंगलीतच ते आणि आई सापडले होते. त्या औषधाने तिला आराम पडत असतानाच एकदा जबरदस्त ताप आला आणि तिची स्मृतीच गेली. बारा दिवस ती तशीच घरात होती. बाबांनी अनेक डॉक्टर्स आणून तिची हरप्रकारची शुश्रूषा केली. पण परिणाम शून्य. मग तिला मुंबईच्याच हिंदुजा रुग्णालयात हलवलं. ती हिंदुजात असतानाच किललारीचा प्रसिद्ध भूकंप झाला. तिला परत भान आणि स्मृती येऊ लागली तो क्षण भूकंपापासून उगवला. ती म्हणाली, 'भूकंप होतोय' हळ्ळूहळ्ळू तिची स्मृती परंतु लागली. तेरा दिवस हिंदुजात

राहून ती परत घरी आली तेव्हा ती पूर्वीची आई नव्हती. तिच्या स्वभावात आमूलाग्र बदल झालेला होता. हा बाहेरच्या माणसांना वाटणारा फरक होता. वास्तवात झालं होतं ते दोन्ही बाजूने घालता येणारं जॅकेट आपण आतल्या बाजूने घातल्यावर जे होतं त्यासारखं होतं. म्हणजे पूर्वी आई बाहेरुन कठोर होती. आतून मऊ. आजारपणानंतर ती बाहेरुन मऊ झाली होती. आतून कठोर. विशेषतः स्वतःबाबत. आजारपणानंतर तिला फिट्स यायला लागल्या. त्या कधीही येत. त्याचा दृश्य परिणाम जबरदस्त असे. माझी बहीण तर त्या परिणामापासून अगदी अलीकडे पर्यंत सावरु शकली नाही. त्या आणि त्याच्या आनुषंगिक आजारपणासाठी तिला विविध प्रकारचे औषधोपचार घ्यावे लागत त्याचे साइड इफेक्ट्स भयंकर असत. पण याच काळात तिला आणि मला खूप बोलायला वेळ आणि वाव मिळत असे. तिने तिच्या आयुष्याबद्दलचा दृष्टिकोन माझ्याकडे स्पष्ट केला तो याच काळात. कणाकणाने येणारा मृत्यू आपण कसा स्वीकारावा याचं प्रात्यक्षिकच मला तिने दिलं. तिच्या संपूर्ण आयुष्यातच स्वार्थबुद्धीने ती कुणाशीही वागली नसेल. याउलट तिच्या जवळची सर्वच माणसं, नातेवाईक तिच्याशी अतीव स्वार्थीपणे वागले. हाताशी असलेलं काहीही मौल्यवान ती कुणाला खूप आवडलं तर झटकन देऊन मोकळी होत असे. हे सारं ती कोणत्याच लाभाच्या अपेक्षेने करत नसे. ती म्हणायची त्याप्रमाणे तिला त्यात अतीव आनंद मिळत असे. आजारपणाने तिचा हा निरीच्छणा खूप दाट करत नेला. चौन्याण्व पासून नंतरची दोन वर्ष माझ्या आयुष्यातली काहीही महत्त्वाचं काम हाताशी नसप्याची होती. त्या काळात माझ्या धाकट्या बहिणीचं (तसं लवकर) लग्न झाल्याने ती सासरी गेली. मग मी दिवसभर आईसोबत घरीच असे. चिंतीत. त्रासलेला धडपडणारा. खरं तर वयाच्या बावीसाव्या वर्षापासून मी कायमच जवळजवळ घराबाहेर पडलेला. अपवाद फक्त मधली ही वर्ष. आजारपणानंतरही आईचा दिनक्रम बदललेला नव्हता. ती सकाळी पाच वाजता उठायची. ती थेट किचनमध्ये जायची. बदल फक्त एवढाच होता की, आता तिला बाबांची थोडी मदत लागायची. बाबा सकाळी आठ वाजता

घराबाहेर पडत असत. आजही त्यांची घराबाहेर पडण्याची तीच वेळ आहे. आमच्या घराचा माझ्या जन्माअगोदरपासून एक नियम आईने आखलेला होता. तो म्हणजे, घरी कुणीही कोणत्याही कारणाने कोणत्याही वेळेला आलं तरी त्या व्यक्तीला पोटभर खायला वा जेवायला घातल्याशिवाय सोडायचं नाही. माणसं रात्री दोन-दोन वाजता आमच्याकडे यायची आणि आई त्यांना उतून जेवण करून वाढायची. आजारपणाच्या काळात तिला या अखेरच्या वर्षात औषधांमुळे झोपल्यावर पुन्हा उठणं सहजसोपं नसायचं. म्हणून ती दिवसभर लागून असं खाणं करून ठेवायची जे साठवता येईल, खाणाच्यासाठीही जे पौष्टिक ठरेल. ती गेल्यावर तिच्या डब्यामध्ये अस्सल तुपाचे तिने बनवून ठेवलेले रव्याचे लाडू आम्हाला मिळाले.

तिच्यासोबतच्या या दोन वर्षांत मी ज्या प्रकारचं आणि दर्जाचं काम करू इच्छितो ते मला करायला मिळेल अथवा कसं? या चिंतेत असे. तिचं आयुष्याबाबतचं तत्त्वज्ञान अगदी साधं होतं. पण त्यात एक डॉल होता. ती म्हणायची, 'तू तडजोड करू नकोस. जे बोलायला तुला लाज वाटणार नाही ते स्पष्टपणे बोल. जे बोलण्याबाबतीत तेच लिहिण्याबाबतीत पाळ.' आईने जवळजवळ माझ्या जन्मानंतरचं अखवं आयुष्य माझ्या चिंतेत काढल. परंतु मृत्यूअगोदरची ही वर्ष ती मला चिंतेला स्वतःपासून दूर ठेवायला शिकवत राहिली. अगदी तिच्याबद्दलच्या चिंतेबाबतही. त्याचाच एक भाग म्हणून ती माझ्याशी मृत्यूवर तासन्तास बोलायची. इतकं की, मृत्यूबाबतची माझ्या मनातली भीतीच तिने अंशतः काढून टाकली. तिच्या मृत्युविषयीची तर पूर्णपणे. एक प्रकारचा तटस्थपणा तिच्या आयुष्यात येत गेला. ज्याला तत्त्वज्ञ साक्षीभाव म्हणतात तू तिच्यामध्ये आलेला मी पाहत होतो. स्वतःच्या मतांबाबत हट्ट करायला आणि आग्रही रहायला तिनेच अप्रत्यक्षपणे मला शिकवलं. ती म्हणायची, 'शेवटी किंमत तर तुला मोजावीच लागेल. एकत्र स्वतःच्या मतांसाठी आग्रही राहण्यासाठी नाहीतर स्वतःची मतं सोडून देण्यासाठी.' माझ्यात आणि माझ्या बहिणीत तिने व्यक्तिमत्त्वाप्रमाणे या शिकवण्यात फरक केला. मी स्वतःच्या मतांची किंमत

मोजायला जन्मलोय याची तिला पूर्ण
जाणीव होती. त्या अर्थने मी तिच्यासारखा
होतो. आमच्यामध्ये वरुन सहजी न
दिसणारा तो एक बळकट धागा होता.
माणूस स्वतःच्या मृत्यूला जेवढा घाबरतो
त्यापेक्षा कितीतरी पट तो जवळच्या
माणसांच्या मृत्यूला घाबरतो. एकतर जी
व्यक्ती मृत्यू पावते ती आपल्यासोबत
कधीच असणार नाही याचं उदास सावट
आपल्या मनावर पडत. आईने शोधून
काढलेलं तच्च वेगळं होतं. 'इतकी वर्ष
आपण एकमेकांना ओळखतो. मी काय

करेन, काय करणार नाही याची अचूक
ओळख तुला आहे. अशा वेळेला मी जिवंत
असण्याचीच गरज आहे का? माझ्या
शरिराला जे कष्ट होत आहेत ते पाहता मृत्यू
हा जर मला शांत झोपेसारखा वरदान
असेल तर कोसळत जाणाच्या माझ्या
टिकण्याची तुला गरजच काय? अशी इच्छा
तुला होण म्हणजे माझ्या भनाविरुद्धच.'

आईचं म्हणणं आकळणं सोपं नव्हतं.
तिचं म्हणणं मान्य करणं म्हणजे
स्वार्थीपणाचं वाटायचं. मन खायला
उठायचं. न्यूक्लिअर मेडिसीनमुळे तिच्या

मेंट्रूवर काही साइड इफेक्ट्स झालेले होते. परिणामस्वरूप तिला फिट्स यायच्या. त्या येऊ नयेत म्हणून तिला तीव्र स्वरूपाची औषधं द्यायला लागायची. त्यामुळे तिच्या शरिरावर त्याचा वाईट परिणाम व्हायचा. १३साली झालेल्या आजारपणातून उठून २००६ पर्यंत ती टिकली याचं कारण फक्त माझ्या वडिलांची इच्छाशक्ती. त्यांच्या आयुष्यात तिचं स्थान अनन्यसाधारण होतं. शेवटची तेरा-चौदा वर्ष ते तिची प्रचंड सेवा करत होते. स्वतःपलीकडे. आईला ती सेवा घेण अजिबात आवडायचं नाही. पण ती हतबल असायची. तरीही त्यातल्या त्यात तिच्या स्वाभिमानाला मानवेल अशी तिला मान्य असलेली सेवा ही वडिलांची होती. अख्याआयुष्यात आईने माझ्याकडून एक मिनिट्ही सेवा घेतलेली नाही. याउलट तिने मला मी जे जे मागितलं ते दिलं. शेवटी तर तिने मला भयमुक्तही केलं. एकदा मी तिला विचारलं की, 'मी लिहिलेलं दर्जेदार आहे वा नाही हे लगेचच कलणारं यंत्र मला कसं मिळेल?' हा प्रश्न अर्थातच गंमतीशीर होता. पण त्याचं तिने दिलेलं उत्तर हे फारच समर्पक होतं. ती म्हणाली, 'तू लिहीत राहा. एके दिवशी तुला आपोआपच ते चांगलं आहे वा वाईट हे कळेल. पण मात्र थांबून ते कळण्याची वाट पाहत बसू नकोस. आळशी माणसं असं करतात. ते अगोदरच्या कामाचा दर्जा तपासण्याच्या भिषाने पुढचं काम लांबणीवर टाकत राहतात.' बन्याचदा माझां चुकतंय काय हेच मला कळत नसे. पण बाहेरचं जग मला असं फील द्यायचं की, माझं काहीतरी चुकतंय. त्यावर आईचं म्हणणं, 'यशस्वी होशील तेव्हाच तुझं हे चूक बरोबरच ठरेल. तोपर्यंत वाट पाह. पण चुका करत राहशील तरच यशस्वी होशील आणि तू यशस्वी होशीलच. कारण तू चुका करतच राहणार आहेस.' तिच्या आयुष्यात तिच्या मते तिने खूप चुका केल्या होत्या. त्यातली महत्त्वाची चूक म्हणजे लग्नानंतर आमच्या बाबांनी तिला शिक्षण घ्यायला सांगितलं असतानाही तिने ते टाळलं. कारण तोपर्यंत माझा जन्म झालेला होता. त्यानंतर तिने मला घरात ठेवून शिक्षण घ्यायला बाहेर जाण्याची 'चूक टाळली.' ती शेवटपर्यंत याबाबत बोलत असे. 'कुणी कुणाचं नसतं. एका भर्यादिपलीकडे आई-मुलामध्येही हे खरं आहे. त्यामुळे प्रत्येकाने स्वतःच्या आयुष्यात कशाचाही विचार न

करता स्वतःच उडी मारली पाहिजे.' हे या स्वतःच्या उदाहरणासहित ती सांगत असे. त्या दोन-तीन वर्षांत एकच गोष्ट माझ्या मनावर तिने बिंबवली. आईसोबत थांबू नकोस. आता आपले मार्ग वेगळे आहेत. तुझ्या आयुष्याचा शोध तू घे.

२०००-२००१मध्ये मी परत घर सोडलं. आईबाबांपासून स्वतंत्र राहायला मी सुरुवात केली. महिन्या-दोन महिन्यातून एखादवेळेस मी आई-बाबांना भेटायला जात असे. नाहीतर दोन-तीन दिवसातून एखादवेळी फोनवर जुजबी बोलणं होईल तेवढंच. मी सतत तिला भेटू शकत नाही किंवा रोजच्यारोज तिच्याशी बोलत नाही, याचा तिला त्रास होत असे. ती कळवळतही असे. कधीकधी तर ती फोनवर ही खूप रागवायची. खूप रडायची. अर्थात तिच्या आतल्या आवाजाने ती बोलत असे तेव्हा तेव्हा ती मला स्वतःच्या मर्जीने आयुष्य वाकवायचाच हुक्कम करत असे! हे सर्व समजायला तसं अवघडच. यातली बरीचशी भाषा या मनीची त्या मनी अशीच असे. या लागोपाठच्या वर्षात तिची प्रकृती हळूहळू ढासळत चाललेलीच होती. तिच्या मृत्यूची कल्पना तिने मला स्पष्टपणे अनेकदा देऊन ठेवलेली होती. वर तंबीही दिलेली होती, 'मी मेल्यावर शोक करून घाबरटासारखा रडारडी करू नकोस. माणूस असताना आपण त्याच्याशी कसं वागतो ते महत्त्वाचं. माणूस गेल्यावर रडणं म्हणजे स्वार्थीपणाच. त्या मेलेल्या माणसाला त्याने काय फरक पडतो रे?' आईच्या मते मनाची उदास अवस्था म्हणजेच मृत्यू, अशा अवस्थेत आपण बिनकामाचे होऊन बसतो असं ती म्हणे. बाहेर तुफान पाऊस पडत असला म्हणजे लहानपणापासून मला न आवरता येण्याजोगी उदासी येते. कुठेही असलो तरी म. म. देशपांड्याच्या कवितेतील

'अंतरिक्ष फिरलो पण गेली ना उदासी पाहिले न जगी काही अविनाशी' या ओळी आठवण्यासारखी. हा गुणही मला थेट आईकडूनच आलेला. तिलाही चिंब पावसात उदास वाटायचं. गंमत म्हणजे आता या पावसाळ्यात (२००७) माझ्या मुलीला पाऊस कळू लागलाय. ती सुद्धा धुँवाधार पावसात खिडक्या लावून 'पावसा जा' म्हणत बसते. आई १३ साली आजारी झाली तेव्हा धुँवाधार पावसाचा ऑगस्ट महिना होता. तिचं आजारपण संपलं

तेव्हाही ऑगस्टचाच महिना होता. धुँवाधार पावसाचाच. ८ ऑगस्ट २००६ ला ती झोपेतच गेली. त्या अगोदर पंधरा दिवस तिने खाणं कमी करत नेलं. मग बोलणं. मग चालणं-फिरणं. या सान्या काळात धुँवाधार कोसळणारा पाऊस तिच्यासोबत होता.

शेवटच्या दहा दिवसात जाण्याच्या आदल्या दिवशीच 'राजू परुळेकर. माझा मुलगा' हे एकच वाक्य तिने उद्गारलं. त्यानंतर ती झोपली.

सकाळी ती झोपेतच गेल्याचा वडिलांचा फोन आला नि मी निघालो. तर रस्त्यात धुँवाधार पाऊस. माझं मन एकदम शांत आणि कोरं. तीन-चार तासाने घरी आईच्या देहाला जाऊन पाहिलं तर फक्त एक ऋणानुबंध संपल्याची जाणीव झाली. आईच्या मैत्रिणी, बहिणी, माझी बहीण सर्वझजं रडत होती. त्या परिस्थितीतही मला ते व्यर्थपणाचं वाटलं. मी बहिणीला 'रडू नकोस' असं सांगितलंही. माझ्या वर्तनाचा प्रत्येकाने स्वतःला हवा तसा अर्थ घेतला. स्मशानातही प्रचंड पाऊस होता. हिंदू पद्धतीचे वेळखाऊ विधी चालू असताना माझ्या मनात माझ्या लहानपणापासून ते १३ साली आई खूप आजारी पडली तोपर्यंतचे ती जाण्याच्या कल्पनेने माझ्या कोलमडण्याचे असंख्य प्रसंग आले. आई या जगात नसेल तर काय होईल? या एका प्रश्नाने माझे पाय लटपट असत. या कल्पनेने मी अनेकवेळा रडलेलो होतो. परंतु आईसोबतच्याच अखंड सहवासाच्या दोन वर्षांत तिने कळत-नकळत मला या असुरक्षिततेच्या भावनेतून कायमचंच बाहेर काढलं. तिच्या संबंध आयुष्यात तिने एकदाच माझी एका व्यक्तीकडे शिफारस केली. मी घरी नसताना एकदा तिच्या आजारपणाच्या काळात विजय तेंडुलकरांचा मला फोन आला होता. ती त्यांच्याशी बराच वेळ माझ्याबद्दल बोलली. ज्यात तिने त्यांचं जगासंबंधीचं अनुभवातून आलेलं शहाणपण मला त्यांनी शिकवावं अशी काहीशी शिफारस केली. हे नंतर तिनेच मंला सांगितलं.

तिला मी अग्नी दिल्यावर माझ्या वडिलांनी ओढून आणलेली त्यांची तटस्थिता संपली. त्यांना शोक अनावर झाला.

मला स्वतःला ती शोकापलीकडची

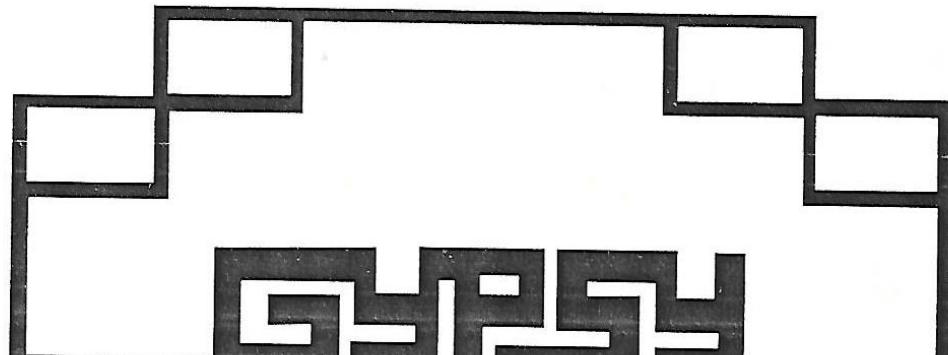
वाटली. हळवेपणाचा वा दुःखाचा एक छोटासासुद्धा चरा माझ्या मनावर उमटला नाही. तेव्हा नाही नि आजतागायत नाही. खरंतर आईच्या असंख्य आठवणी माझ्याकडे आहेत. लहानपणी शाळेत सोडायला आल्यावर माझ्या रडण्याने हेलावून शाळा सुटेस्तोवर माझ्यासाठी बसून राहणारी आई, माझ्या शीघ्रकोपी मनाच्या कलाने घेऊन मला आवडतील ते त-हेत-हेचे पदार्थ करून वाढणारी आई, बाबांनी मारू नये म्हणून माझ्या शाळेतल्या प्रगतीविषयी बाबांशी खोट बोलणारी आई, माझ्या बेकारीच्या काळात सतत स्वतःच्या पर्समधले पैसे मला अखंड पुरवणारी आई, ज्योतिषांना माझी कुंडली गुपचुप दाखवून माझं भविष्य विचारणारी आई, स्वतःच्या आजारपणातही मी न्याहारी, जेवणं नीट करतो वा नाही याची सतत काळजी वाहणारी आई, मला फोन करून प्रत्येक यशात माझं अभिनंदन करणारी आई, मी प्रसिद्ध झाल्यावर, गाडी घेतल्यावर तिला तू माझ्या गाडीत बसून फिरु शकण्याएवढी

बळकट राहिली नाहीस असं म्हटल्यावर 'प्रारब्ध रे' एवढंच म्हणणारी आई, शेवटी ती गेली त्या अगोदर पंधरा दिवस माझ्या नव्या लॅपटॉपवर गेम खेळण्याचा प्रयत्न करणारी आई, मी निघाल्यावर माझी गाडी दृष्टीआड होइस्तोवर गॅलरीत उभी राहून हात करणारी आई, शेवटी धुँवाधार पावसात झोपलेली अचेतन आई...

आई गेल्यावर तिसच्या दिवशी तिच्या अस्थी मी समुद्रात विसर्जन कराव्या अशी घरच्यांची इच्छा होती. यानुसार मी जाणार होतो. त्या दिवशी पहाटे मी आणि सुप्रिया (माझी बायको) उठलो तर बाबा दिवाणखान्याच्या सोफ्यात, रडत बसलेले होते. त्यांना थोडं शांत होऊ दिल. मग त्यांनी सांगितलं. त्या दिवशी पहाटे आई त्यांच्या स्वज्ञात आली होती. जाते आहे मी असं म्हणाली. आम्हा दोन मुलांसाठी (मी आणि माझी बहीण) तिने दोनच निरोप दिले. शेवटी मी बोलू शकत नव्हते त्यामुळे आता सांगते असं ती वर म्हणाली. माझी बहीण मनाने मुज असल्याने वडिलांनी

तिची काळजी घ्यावी असं तिने सांगितलं. नंतर माझ्यासाठी तिने फक्त स्वतःकडे झानेश्वरीची प्रत असल्याचं सांगितलं. वाचूनही मला काही गोर्धंचा उलगडा झाला नाही. तो राजूला नक्की होईल हे वरती. वडिलांना स्वज्ञाचा धक्का बसला होता. आईच्या आठवणीने व्याकूळ होऊन ते दुःखी झाले होते. कुणी म्हणेल स्वज्ञ म्हणजे आभास. असेलही. पण तो आईचा तार्किक शेवट वाटतो. कारण ती झानेश्वरी स्वज्ञात सांगितल्यावर हुक्म तिने सांगितलेल्या डव्यावर ठेवलेली होती. त्यात एक खुणेचं पान होतं. ते आईने दुमऱ्हन ठेवलेलं होतं. त्यात एका श्लोकावर खूण होती. झानेश्वरीच्या तेराव्या अध्यायातला तो चव्येचाळीसावा श्लोक होता. तो असाः आणि मृत्यु पुढे आहे। तोचि कल्पांती कां पाहे परि आजीची होयेत सावधु जो॥
आता आईची जेवढी आठवण मी काढू जातो तो तो मी आश्वस्त होत जातो. आश्वस्त आणि सुरक्षित!

WITH BEST COMPLIMENTS FROM

CHINESE

More Than Just a Promise

121, Maryland Corner, Keluskar Road, Shivaji Park, Dadar, Mumbai - 400 028.

For Reservations & Parcels Tel. : 56006855.

Tel. : 2445 59 65, 2446 75 18

E-mail : gypsychinese@hotmail.com